

Василь Григорович ТАНАДЖІ,
здобувач Харківського національного
університету внутрішніх справ
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків, Україна)

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ГРУБЕ ПОРУШЕННЯ УГОДИ ПРО ПРАЦЮ (СТ. 173 КК УКРАЇНИ)

Досліджено проблеми реалізації кримінальної відповідальності за грубе порушення угоди про працю. На підставі аналізу близько 400 судових вироків за статтею 173 КК України розроблено відповідні пропозиції з удосконалення судової практики з питань реалізації кримінальної відповідальності за грубе порушення угоди про працю.

Ключові слова: злочин, трудові права, грубе порушення, угода про працю, кримінальна відповідальність, покарання.

Постановка проблеми. Кримінальний кодекс України (далі КК України) має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам (ст. 1 КК України).

Для здійснення цього завдання КК України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та яке покарання застосовується до осіб, що їх учинили. Саме тому важливим є розгляд не лише складів злочинів, що встановлюють кримінальну відповідальність за певні суспільно небезпечні діяння, а і міри можливого кримінального впливу за їх учинення та його результати. у цьому контексті питання кримінальної відповідальності за грубе порушення угоди про працю вимагає як установлення ознак складу злочину, так і аналізу особливостей реалізації кримінальної відповідальності за вказані правопорушення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням кримінальної відповідальності за порушення трудових прав людини займалися такі вчені, як О. Б. Сахаров, В. І. Борисов, М. С. Брайнін, З. О. Вишинська, І. П. Лановенко, Ю. Б. Мельникова, О. Б. Сахаров, Г. І. Чангулі, І. І. Слуцький, Б. С. Утевський і В. О. Широков. у сучасній Україні проблемам кримінально-правової охорони трудових прав людини приділена увага в роботах Г. Є. Андронович, Я. С. Безпалої, В. О. Навроцького, І. О. Зінченко, С. Я. Лихової, В. І. Павликівського та М. В. Фоменко. Однак слід зазначити, що роботи вказаних учених стосуються ще радянського законодавства або ж охоплюють собою більш загальні проблеми в контексті захисту конституційних прав і свобод людини. До того ж стаття 173 КК України вперше з'явилася лише у КК України 2001 р. і до цього часу вітчизняні науковці не проводили ґрунтовних досліджень із питань кримінальної відповідальності за грубе порушення угоди про працю.

Метою статті є вироблення відповідних рекомендацій для судової та слідчої практик на підставі дослідження проблеми реалізації кримінальної відповідальності за грубе порушення угоди про працю.

Виклад основного матеріалу. Слід визнати, що вітчизняна доктрина кримінального права не має однозначної відповіді на питання, що слід визнавати кримінальною відповідальністю. Не містить її і чинне кримінальне законодавство. Без чіткої відповіді на перше питання, в наукових колах триває дискусія і щодо форм реалізації кримінальної відповідальності. Не вдаючись у полеміку стосовно аргументів щодо змісту й ознак кримінальної відповідальності, вважаємо за доцільне підтримати тих науковців, які визнають її одним із видів юридичної відповідальності, що полягає у вимушеному зазнаванні особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, державного осуду, а також передбачених КК обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду й покладаються на винного спеціальними органами держави [1, с. 27–28].

Запропоноване визначення кримінальної відповідальності дозволяє виділити три основні форми її реалізації [2, с. 345–346].

Перша, найбільш типова форма реалізації кримінальної відповідальності полягає в засудженні особи з призначенням їй покарання з його реальним відбуванням. у цьому разі до змісту конкретизованої та реальної кримінальної відповідальності належать два її основних елементи: державний осуд та призначення покарання, а також його реальне відбування, після якого особа певний час має судимість (за винятком скоєння кримінального проступку). Відповідно до частини 1 ст. 88 КК України особа визнається такою, що має судимість, із дня набрання обвинувальним вироком суду законної чинності, протягом усього строку відбування покарання та ще, як правило, певний час після його відбуття – до моменту погашення або зняття судимості.

Друга форма реалізації кримінальної відповідальності полягає в засудженні особи з призначенням їй покарання, від реального відбування якого вона звільняється з можливістю застосування інших заходів

кримінально-правового впливу. За прикладом частини 1 ст. 75 КК України, якщо суд під час призначення покарання дійде висновку про можливість виправлення засудженого без його реального відбування, він може ухвалити рішення про звільнення особи від відбування покарання з випробуванням. Відповідно до частини 2 тієї ж статті суд також ухвалює рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, якщо сторонами угоди узгоджено покарання та звільнення від його відбування з випробуванням. у цих випадках суд ухвалює звільнити засудженого від відбування призначеного покарання, якщо він протягом визначеного іспитового строку не вчинить нового злочину й виконає покладені на нього обов'язки, передбачені статтею 76 КК України.

Третя форма полягає в осуді особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, без призначення їй покарання. Така форма реалізації кримінальної відповідальності передбачається, зокрема, частиною 4 ст. 74 КК України, відповідно до якої «особа, яка вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, може бути за вироком суду звільнена від покарання, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки та сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною». Крім того, відповідно до частини 5 тієї ж статті: «особа також може бути за вироком суду звільнена від покарання на підставах, передбачених статтею 49 цього Кодексу». Таким само чином реалізується кримінальна відповідальність у випадку вчинення злочину неповнолітнім, якщо суд дійде висновку про недоцільність застосування покарання (ч. 1 ст. 105 КК України). у цьому разі суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру. До зазначеної форми реалізації кримінальної відповідальності не належить головний її правообмежувальний захід – покарання. Кримінальну відповідальність у разі такої форми її реалізації представлено лише одним заходом – осудом, однак і він з'являється й одночасно втрачає своє кримінально-правове значення в момент набрання вироком законної чинності.

Аналіз судової практики з питань реалізації кримінальної відповідальності за порушення трудових прав працівників, у тому числі у зв'язку з грубим порушенням угоди про працю, вказує на розповсюдженість найбільш типової форми реалізації кримінальної відповідальності, за якої стосовно особи виноситься обвинувальний вирок і призначається покарання з його реальним відбуванням². в абсолютній більшості випадків призначене судом покарання за вказані злочини являє собою штраф. З проаналізованих 384 рішень суду у 328 випадках (88 %) було застосовано саме цей вид покарання. в окремих випадках основний вид покарання поєднувався з додатковим у вигляді заборони обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (менше 1 %). Однак у питанні

² З метою отримання більш значного масиву даних, а також враховуючи схожий характер злочинних посягань, нами були досліджені дані стосовно притягнення до кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 172 та 173 КК України.

застосування цього виду покарання слід указати на певні диспропорції, що існують у санкціях статей 172 та 173 КК України [3]. Штраф як основний вид покарання у зазначених статтях був ідентичним і становив до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів громадян за частинами першими відповідних статей та від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за частинами другими. у цілому такі суми штрафів не можна було назвати значними, бо в абсолютному вираженні вони склалися від 510 грн. до 850 грн. для ч. 1 та 850–1700 грн. для ч. 2. Крім того, слід наголосити, що застосування такого виду покарання передбачає автоматичне погашення судимості протягом року з дня відбуття покарання (ст. 89 КК України). З ухваленням нового закону штраф за грубе порушення законодавства (ст. 172 КК України) про працю був суттєво підвищений і становить за частиною 1 від двох тисяч до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а за ч. 2 – від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Тим не менш, за статтею 173 КК України розміри штрафу не змінилися, і на сьогодні, враховуючи небезпечність і поширеність цих порушень, визначені законодавцем суми не можуть повною мірою досягати цілей покарання.

Так, Сокальським районним судом Львівської області був засуджений до штрафу в розмірі 680 (шістсот вісімдесят) грн. ОСОБА_4, всупереч вимогам ст. 31 КЗпП України та у порушення п. 2 трудового договору з погрозами звільнення протягом трудових відносин із лютого 2012 р. по червень 2013 р., залучав ОСОБА_2 до робіт, не передбачених договором. Крім того, усупереч вимогам ст. 96 КЗпП України та ст. 6 Закону України «Про оплату праці», за вказаний період він виплачував ОСОБА_2 заробітну плату у розмірах мінімальної заробітної плати, як за просту некваліфіковану працю. Таким чином, за порушення конституційних прав людини на працю та на оплату праці більше року, правопорушник отримав покарання у вигляді незначного штрафу, що в цілому, на нашу думку, не відповідає завданням кримінального законодавства, передбаченим статтею 1 КК України.

Другим за частотою використання виявився вид покарання, пов'язаний із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (понад 5 %).

Залишається актуальним у практиці застосування за злочини проти трудових прав людини і такий вид покарання, як виправні роботи (близько 3 %). у науці кримінального права давно точаться дискусії з приводу обґрунтованості існування цього виду покарання. у Кримінальному кодексі України 2001 р. значно – на 39 % – скоротилася кількість санкцій, що передбачають покарання у вигляді виправних робіт. Якщо в КК УРСР 1960 р. вони були представлені у 202 санкціях (34,7 %), то в новому КК – лише в 123, що становить лише 17,6 % загальної кількості санкцій. Ці зміни повною мірою відображають складне становище цього виду покарання, яке у сучасних складних соціально-економічних умовах поступово втрачає своє колишнє значення і вже не в змозі відігравати роль основної альтернативи покаранню у вигляді позбавлення волі. Тим складніше пояснити його

наявність у санкціях статей за порушення трудових прав людини, де суб'єктом зазначених злочинів виступають посадові особи, що зловживають своїми повноваженнями. у такому разі особа не лише не відстороняється від роботи, а за рішенням суду зобов'язується продовжувати виконання своїх обов'язків строком до двох років з утриманням в дохід держави лише до 20 % із заробітної плати.

Так, Зарічний районний суд м. Суми визнав винним увчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 172 КК України та засудив до покарання у вигляді виправних робіт строком на один рік з відрахуванням в дохід держави 20 % заробітку ОСОБА_1, який, будучи директором ТОВ «Сумибудкомплект», систематично приймав на роботу працівників для виконання ремонтно-будівельних робіт на підставі усних домовленостей, без оформлення трудових договорів [4]. Слід зазначити, що цей вид покарання, не передбачений у статті 173 КК України, продовжує залишатися в ст. ст. 170, 172 і 175 КК України.

Арешт як один із найсуворіших видів покарань за порушення трудових прав людини застосовувався найрідше (менше ніж у половині відсотка випадках). На нашу думку, це обумовлено тим, що цей вид покарання є пов'язаним із реальною ізоляцією особи й потребує відповідного обґрунтування свого застосування. Ураховуючи той факт, що порушення трудових прав мають відновлювальний характер, у багатьох випадках пов'язані з найпростішими формами недотримання трудового законодавства у вигляді неоформлення трудових договорів, переведення працівника без його згоди на іншу роботу, українські суди не вбачають необхідності застосування цього виду покарання. водночас в окремих, найгрубіших випадках порушення прав працівників, а також порушення прав найбільш незахищених категорій національні суди вдаються до застосування цього виду покарання. Так, ОСОБА_1, будучи фізичною особою-підприємцем та здійснюючи підприємницьку діяльність, систематично, без укладення трудових договорів та оформлення офіційних трудових відносин, використовував найману працю неповнолітніх без повідомлення органів служби у справах дітей і державної фіскальної служби, не виплачував заробітну плату, не сплачував жодних податків та інших загальнообов'язкових платежів, пов'язаних із зайнятістю вказаних осіб, що призвело до позбавлення неповнолітніх ОСОБА_6, ІНФОРМАЦІЯ_4 та ОСОБА_7, ІНФОРМАЦІЯ_5 трудових і соціальних гарантій, передбачених законодавством про працю та соціального забезпечення. З урахуванням всіх обставин справи, особи винного та тяжкості вчиненого злочину Катеринопільський районний суд Черкаської області визнав винним ОСОБА_1 у скоєнні злочину, передбаченого частиною 2 ст. 172 КК України та призначив покарання у вигляді двох місяців арешту [5].

Під час аналізу судової практики з досліджуваних злочинів не було встановленого жодного застосування такого виду покарання, як обмеження волі.

Слід зазначити, що окремі види покарань дуже слабко відображено у санкціях статей Особливої частини, що виглядає як необґрунтований

недогляд законодавця. Існування лише 14 санкцій, що передбачають покарання у вигляді громадських робіт (причому далеко не найбільш часто застосовуваних), ніяк не може сприяти широкому їх застосуванню на практиці. у період підготовки проектів нового КК на цей вид покарання, широко відомий кримінальному законодавству багатьох закордонних країн, покладалися великі надії, аж до того, що громадські роботи (поряд зі штрафом) повинні були стати головною альтернативою позбавленню волі. Не знайшло свого відображення зазначене покарання і в грубому порушенні угоди про працю.

Друга форма реалізації кримінальної відповідальності полягає в засудженні особи з призначенням їй покарання, від реального відбування якого вона звільняється, в тому числі з можливістю застосування інших заходів кримінально-правового впливу. Ми констатуємо достатньо широкі можливості, надані законодавцем, щодо звільнення від кримінальної відповідальності за грубе порушення угоди про працю. Ураховуючи ступінь тяжкості цього злочину у суду є достатній вибір варіантів звільнення від кримінальної відповідальності, який охоплює і примирення винного з потерпілим, і дійове каяття, і низку інших підстав. При цьому частина з них є правом суду, а інші вважаються обов'язковими для застосування за наявності відповідних умов. Крім того, законодавець передбачає відповідні підстави звільнення від уже призначеного судом покарання, що є додатковою можливістю стимулювання позитивної поведінки обвинуваченого та засудженого. Це, зокрема, звільнення від покарання з випробуванням, звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років, у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку чи застосуванням закону про амністію тощо. Детальний аналіз судової практики із застосування кримінального законодавства за порушення трудових прав людини дає підстави говорити про широке використання судами можливостей законодавства в цьому напрямку. Так, під час аналізу судових рішень із кримінальних проваджень за статтею 172 установлено звільнення від призначеного покарання у 20 % випадків. Найпоширенішими з них є звільнення від відбування покарання з випробуванням та застосування закону України про амністію.

Третя форма реалізації кримінальної відповідальності не знайшла свого відображення в практиці застосування кримінального закону про відповідальність за порушення трудових прав людини, і в Єдиному державному реєстрі не зафіксовано жодного випадку притягнення до кримінальної відповідальності за грубе порушення угоди про працю без призначення покарання.

Висновки. На підставі аналізу судових рішень можна стверджувати, що в питанні притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за порушення трудових прав людини створюється ситуація, яка є характерною для більшості злочинів невеликої тяжкості [6, с. 3]. Винятковими є випадки не звільнення від кримінальної відповідальності, а

навпаки, застосування кримінального закону до особи, винної у вчиненні злочину та відбування останньою кримінального покарання.

По-перше, скоєння злочину невеликої тяжкості надає суду широкі можливості звільнення від кримінальної відповідальності, і в деяких випадках це стає обов'язком суду. По-друге, навіть призначивши покарання, суд має можливість звільнити від його реального відбування. До того ж таке звільнення часто відбувається стосовно найбільш м'якого виду покарання й у разі незначного його розміру. По-третє, застосування «мізерних» штрафів за порушення угоди про працю нівелює завдання кримінального закону та виключає досягнення цілей кримінального покарання. Коли порушення правил дорожнього руху (наприклад, штраф за невикористання пасків безпеки) перевищує розмір штрафу за систематичне невиконання умов трудового договору роботодавцем, і навіть від такого покарання особа звільняється на підставі Закону України про амністію, твердження про ефективність кримінального закону в цьому напрямку є самовпевненим, передчасним і необґрунтованим. у такому разі постає питання доцільності використання державного апарату примусу за результатами судових рішень. Використання часу, засобів і можливостей правоохоронних органів і суду для досягнення мети у вигляді призначення штрафу у розмірі 850 грн. з подальшим звільненням від його сплати навряд чи можна назвати доцільним та економічно обґрунтованим. Як правильно зазначає Т. О. Леснієвські-Костарева, «звільнення від відповідальності та покарання не повинно мати масовий характер, інакше це девальвує саму сутність кримінальної відповідальності, нівелює межу між злочином і проступком» [7, с. 197].

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2010. 456 с.
2. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення / Н. М. Оніщенко, А. Є. Шевченко, О. В. Скрипнюк та ін. ; відп. ред. Ю. В. Баулін. Донецьк : Кальміус, 2013. 424 с.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці : закон України від 28.12.2014 № 77-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-19#n695/> (дата звернення: 11.06.2019).
4. Вирок Зарічного районного суду м. Суми від 26.04.2013 : справа № 591/2875/13-к // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31405524> (дата звернення: 10.06.2019).
5. Вирок Катеринопільського районного суду Черкаської області від 15.01.2018 р. : справа № 698/425/16-к // Єдиний державний реєстр судових

рішень : офіц. сайт. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71567898>
(дата звернення: 10.06.2019).

6. Гуторова Н. О. Кримінальна відповідальність за білокомірцеві злочини: проблеми ефективності. *Ефективність кримінального законодавства: доктринальні, законотворчі та правозастосовні проблеми її забезпечення* : програма міжнародного науково-практичного круглого столу 17 травня 2019 р. Харків, 2019. 10 с.

7. Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Норма, 2000. 400 с.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2019

Васи́лий Григо́рьевич ТАНАДЖИ,
*соискатель Харьковского национального
университета внутренних дел*

ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ГРУБОЕ НАРУШЕНИЕ СОГЛАШЕНИЯ О ТРУДЕ (СТ. 173 УК УКРАИНЫ)

Исследованы проблемы реализации уголовной ответственности за грубое нарушение соглашения о труде. На основании анализа приблизительно 400 судебных приговоров по статье 173 УК Украины разработаны соответствующие предложения по совершенствованию судебной практики по вопросам реализации уголовной ответственности за грубое нарушение соглашения о труде.

Ключевые слова: преступление, трудовые права, грубое нарушение, соглашение о труде, уголовная ответственность, наказание.

Vasyl H. TANADZHY,
Degree-seeking student
(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

PROBLEMS OF THE IMPLEMENTATION OF CRIMINAL LIABILITY FOR GROSS VIOLATION OF THE LABOR AGREEMENT (ARTICLE 173 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

The article is focused on studying the problem of the implementation of criminal liability for a gross violation of the labor agreement. On the basis of the analysis of approximately 400 judgments under the Art. 173 of the Criminal Code of Ukraine, the author has elaborated appropriate propositions for the improvement of judicial practice on the issues of the implementation of criminal liability for gross violation of the labor agreement.

Key words: crime, labor rights, gross violation, labor agreement, criminal liability, punishment.